
Віталій Галатир

к. і. н., старший науковий співробітник
Державного архіву Хмельницької області
м. Хмельницький

ОСОБОВИЙ ФОНД АРХЕОЛОГА ТА КРАЄЗНАВЦЯ С. ШКУРКА В ДЕРЖАВНОМУ АРХІВІ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті висвітлюється наповненість особового фонду С. Шкурка, який міститься в Державному архіві Хмельницької області й слугує джерелом для дослідження діяльності краєзнавця та археологічних пам'яток Хмельниччини.

Ключові слова: С. Шкурко, археолог, особовий фонд, справа, Держархів Хмельницької області.

Важливою складовою історичного процесу є персоналізація, оскільки окремі особистості і творять історію. Запорукою об'єктивного історичного дослідження є детальне вивчення його джерельної бази. З огляду на це, все частіше увагу дослідників привертають такі види джерел, як документи особового походження. Тема наповненості особового фонду С. Шкурка не була предметом спеціального дослідження, хоча окремі положення можна знайти у працях Л. Баженова [1], О. Будзея [2] та ін.

Загалом, документи особового походження – це документи, що утворилися впродовж життя, наукової, творчої, службової, громадської та іншої діяльності особи, а також ті, що відклались у їхніх особистих архівах. Традиційно, що саме документи особового походження є невичерпним джерелом з історії всіх проявів інтелектуальної і громадської думки, а відтак, їх особливе значення спонукає до вивчення тих напрямів людської діяльності, де на перший план виступає індивідуальна творчість. Особливості роботи з такими документами пов'язані з їх специфікою. Так, первісні комплекси особових архівних фондів формуються стихійно за ініціативи приватних осіб та є їх власністю. Процес утворення документів особового походження не регламентований у часі і ненормований щодо форм і змісту. На окрему увагу заслуговує і специфіка інформативної насиченості документів особового походження, яка, насамперед, полягає у фіксації творчого процесу та фактів з усіх сфер життєдіяльності конкретної особи. Документи особового походження не завжди піддаються повноцінній науковій атрибуції, а подекуди їх зміст не завжди носить завершений характер. Нерідко у межах одного архівного фонду зосереджуються документи з різними носіями інформації, видами та способами фіксації, утворених кількома авторами за розбіжні хронологічні проміжки часу. Надходження до архіву з різних джерел у неописаному вигляді та видове розмаїття творчих документів особового походження потребує особливих підходів [3, с. 4-6].

На Хмельниччині провідною установою де зберігається найбільше документів особового походження є Держаний архів Хмельницької області. Він є однією з найбільших установ документальних пам'яток історії України і Поділля. Тут міститься понад пів сотні фондів особового походження видатних людей краю, і їх кількість стрімко збільшується. Із-поміж десятків відповідних фондів значний інтерес викликає фонд краєзнавця, археолога, інженера-кераміка, дослідника історії міста Кам'янця-Подільського та Хмельниччини – С. Шкурка.

Сергій Кирилович Шкурко (1907-1980 рр.) народився 30 березня 1907 р. у м. Кам'янці-Подільському. Навчався в першій школі міста. Здобув вищу освіту та професію інженера-кераміка. В 1932-1941 рр. працював інженером та начальником цехів на заводі. Під час війни був учасником антифашистського підпілля. Працював науковим співробітником у Кам'янець-Подільському музеї-заповіднику. Брав участь в археологічних розкопках на території м. Кам'янець-Подільського, досліджував походження назв його вулиць. Автор понад сотні нарисів з історії краю: «Армянские архитектурные памятники в городе Каменец-Подольском», «Трипільські поселення на території Кам'янця-Подільського», «К. М. Батюшков: Він жив у нашому місті», «Ще раз про портрет Софії Потоцької: Читачі відгукуються», «Сім'я Затонських: Сторінки історії», «Він жив у нашому місті [Володимир Даль]», «За робітничу справу: Сторінки історії», «Знайомтесь з рідним містом. 1. Вітряна брама», «Знайомтесь з рідним містом. 2. Старопоштовий спуск», «Знайомтесь з рідним містом. 3. Польські ворота», «Знайомтесь з рідним містом. 4. Кузнечна вулиця», «Знайомтесь з рідним містом. 5. Музейна вулиця», «Знайомтесь з рідним містом. 6. Старий бульвар», «Знайомтесь з рідним містом. 7. Вулиця Карла Маркса», «Знайомтесь з рідним містом. 8. Вулиця Кірова», «Знайомтесь з рідним містом. 9. Центральна площа», «Знайомтесь з рідним містом. Історичні пам'ятки», «Знайомтесь з рідним містом. 10. Вулиця Бебеля», «Знайомтесь з рідним містом. 11. Радянська площа», «Знайомтесь з рідним містом. 12. Вулиця Свердлова», «Знайомтесь з рідним містом. 13. Госпітальна вулиця», «Літописні пам'ятки вірмен: Сторінки історії», «Знайомтесь з рідним містом. 14. Вулиця Рози Люксембург», «Знайомтесь з рідним містом. 15. Укріплення», «Підземне місто: Сторінки минулого», «Вулиця Володарського: Запрошуємо до екскурсії»,

«Руська брама: Запрошуємо до екскурсії», «Вулиця Московська: Запрошуємо до екскурсії», «Побратались в борні: До 160-річчя Вітчизняної війни 1912 року», «Дарунок робітника [Василя Ніколаєва]», «І. В. Луцицький: Наші славетні», «Лікарня вірмен: Орбіта краєзнавця», «Долина: Орбіта краєзнавця», «Підземні галереї: Орбіта краєзнавця», «Княжа гора: Орбіта краєзнавця», «Міські брами: Орбіта краєзнавця», «Чи був Смотрич судноплавним: Орбіта краєзнавця», «Друга зустріч», «Ти йдеш мостом: Орбіта краєзнавця», «Даль на Поділлі» та ін. Ряд його робіт опубліковані в Українській радянській енциклопедії та газеті «Прапор Жовтня» [4].

Фонд С. Шкурка в Держархіві Хмельницької області зашифровано під аббревіатурою Р-4804. Він містить 1 опис російською мовою та 27 одиниць зберігання (справ) за 1939-1973 рр. Перше надходження документів почалось з 1970 р. [5].

У фонді матеріали згруповані з п'яти частин за тематичним спрямуванням: 1) біографічні документи; 2) творчі матеріали; 3) матеріали зібрані С. Шкурко для своїх напрацювань; 4) матеріали про С. Шкурка; 5) його листування. В справі «Копії особистих документів» розміщено виписку з трудової книжки, список краєзнавців Хмельницької області за 1962 р., список праць автора [6]. «Етюди» містять 2 пейзажі с. Зіньковець [7]. У другій частині у «Нарисах і статтях з історії Хмельницької області» знаходяться відомості про Першу світову війну, організацію колгоспного виробництва, події періоду Великої Вітчизняної війни, археологічні нариси – «Пам'ятки історії Хмельницької області» й «Таємниця Залучанської печери» [8]. Дослідження про Подільські Товтри та гору «Кармалюка» знаходяться в окремо зібраних нарисах автора [9]. Із-поміж інших матеріалів цікавою для археологів-дослідників може бути історико-архітектурна і археологічна карта складена С. Шкурком в 1960-1967 рр., де позначено будівлі, вулиці, мости, а також залишки трипільської культури, епохи мезоліту, кераміки слов'ян, підземні печери «Старого міста» та ін. [10]. В нарисі про народного художника-умільця А. Курилко описується візит та бесіда С. Шкурка про творчість, напрацювання та художню цінність виробів мистецтва [11]. Матеріали про події 1905-1907 рр. в м. Кам'янці-Подільському знаходяться в нарисах і спогадах про В. Затонського [12]. У замітках про історію архітектурних пам'ятників м. Кам'янець-Подільського знаходиться лекція-екскурсія розроблена С. Шкурком в 1969 р. із рубриками «Вітряні ворота», «Руська брама», «Кафедральний костел», «Пам'ятки історії і культури м. Кам'янець-Подільського» та ін. [13]. Коротка історія та процес визволення м. Кам'янець-Подільського розміщена в статті «Місто, звільнене уральцями» під авторством В. Беляєва та С. Шкурка, яка готувалася для «Військово-історичного журналу» [14]. Також в справах знаходиться інформація про корисні копалини Хмельницької області – складена С. Шкурком, нарис «Із іскри розгорілося полум'я», стаття про Н. Козицького – голову Подільського губернського військово-революційного комітету, статті про вірменські пам'ятки архітектури на території міста Кам'янця-Подільського, статті з історії Поділля [15].

У третій частині матеріалів, зібраних автором для власних напрацювань зосереджено переважно археологічні відомості з історії краю. Зокрема – плани, карти, схеми, замальовки результатів розкопок на території Кам'янець-Подільської фортеці, нарис про фортецю [16], ескізний план, креслення, тези, нариси про Панівецьку фортецю [17], акти, висновки, схеми, дослідження ґрунту й археологічних розкопок на території м. Кам'янець-Подільського в 1960-х рр. [18], археологічна карта Кам'янця-Подільського, опис археологічних знахідок на території міста, карта трипільського протоміста IV-III тис. до н. е. на території Кам'янця [19], схеми розташування археологічних (переважно трипільських поселень) пам'яток на півдні Хмельницької області (поблизу сіл Гуменці, Руда, Ярославка, Кузьминчик, П'ятничани, Колибаївка, Нігин, Кривчани, Калинівка, Красноставці, Привороття Маківське, Голосків, та ін.) [20].

В особовому фонді також знаходиться рецензія доцента Кам'янець-Подільського педагогічного інституту А. Коваленка на дослідження С. Шкурка «Місто Кам'янець-Подільський, історичний опис» [21]. Цікавим для дослідників буде листування С. Шкурка з письменником – В. Беляєвим [22], байкарем – М. Годованцем [23], членом союзу художників СРСР – С. Кукурудзою [24], кандидатом історичних наук, старшим науковим співробітником Інституту загальних наук в м. Львові – А. Дашкевичем [25], виконкомом Хмельницької обласної ради депутатів про реставрацію архітектурних пам'яток Кам'янця-Подільського [26], головою президії Верховної ради УРСР – Н. Підгірним [27].

Таким чином, особові фонди є надзвичайно цінними та корисними видами джерел. Особовий фонд С. Шкурка, що в Державному архіві Хмельницької області зберігається під аббревіатурою «Р-4804» – містить біографічні записки, рукописи праць, історичних заміток, лекції, матеріали з історії м. Кам'янця-Подільського та Поділля а також в переважній своїй більшості цінні археологічні дослідження фортець, населених пунктів півдня Хмельницької області, карти, схеми, акти, описи археологічних пам'яток – дозволяє дослідникам і сьогодні виявляти та висвітлювати маловідомі факти, події, явища з історії та археології Поділля й Хмельницької області.

Список використаних джерел та літератури

1. Баженов Л. В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX-XX ст.: Історіографія. Біобібліографія. Матеріали / Л. В. Баженов. – Кам'янець-Подільський, 1993. – С. 400-401.
2. Будзей О. Про Сергія Шкурка / О. Будзей // Подолянин. – 2007. – № 11 (16 березня). – С. 7.
3. Робота з документами особового походження. Методичний посібник / [укл. Л. О. Драгомірова, І. М. Мага, З. О. Сендик, К. Т. Селіверстова, Н. М. Христова]. – К.: УАНДІАСД, 2009. – 284 с.
4. Державний архів Хмельницької області (далі – Держархів Хмельницької області), ф. Р-4804, оп. 1, спр. 1, арк. 1, 8-10.
5. Державний архів Хмельницької області: Путівник. Том 2 / Головна ред. колегія серії «Архівні зібрання України»: Удод О. А. (голова), Боряк Г. В., Верстюк В. Ф., та ін. – Київ-Хмельницький, 2008. – С. 151.
6. Держархів Хмельницької області, ф. Р-4804, оп. 1, спр. 1, арк. 1, 8-10.
7. Там само, спр. 2, арк. 1, 2.
8. Там само, спр. 3, арк. 1-44.
9. Там само, спр. 4, арк. 1-9.
10. Там само, спр. 5, арк. 1.
11. Там само, спр. 6, арк. 1-13.
12. Там само, спр. 7, арк. 2-15.
13. Там само, спр. 8, арк. 11, 18, 22.
14. Там само, спр. 9, арк. 1-39.
15. Там само, спр. 10, арк. 1-7; спр. 11, арк. 1-21; спр. 12, арк. 1-7; спр. 13, арк. 1-28; спр. 14, арк. 1-18.
16. Там само, спр. 15, арк. 1-61.
17. Там само, спр. 16, арк. 1-26.
18. Там само, спр. 17, арк. 1-28.
19. Там само, спр. 18, арк. 1-20.
20. Там само, спр. 20, арк. 1-24.
21. Там само, спр. 21, арк. 1-3.
22. Там само, спр. 22, арк. 1-24.
23. Там само, спр. 23, арк. 1.
24. Там само, спр. 24, арк. 1-10.
25. Там само, спр. 25, арк. 1-10.
26. Там само, спр. 26, арк. 1-10.
27. Там само, спр. 27, арк. 1-2.

Андрій Карнатовський
краєзнавець

Б.О. ТИМОЩУК – БАТЬКО СУЧАСНОЇ БУКОВИНСЬКОЇ АРХЕОЛОГІЇ

Дана робота присвячена життю та творчості видатного буковинського археолога та науковця Б.О. Тимощука, який є засновником сучасної археологічної школи Чернівецького Національного Університету імені Ю. Федьковича та залишив великий науковий спадок по вивченню слов'яно-руської духовної культура Буковини.

Ключові слова: археологія, Тимошук, слов'яно-руська духовна культура, Буковина, наукова робота.

Вирішення питань, пов'язаних із слов'яно-руською духовною культурою, потребує залучення великого обсягу джерел, які накопичені у різних галузях історичної науки, у тому числі й археологічній, база даних якої весь час поповнюється завдяки постійному введенню до обігу нових матеріалів. Але справді плано-мірне вивчення пам'яток, які тією чи іншою мірою дають матеріал для реконструкції уявлень про розвиток духовної культури слов'яно-руського населення регіону, розпочався тільки після II світової війни. Тоді ж питання з цієї тематики почали висвітлюватися у науковій літературі. Це пов'язано, головним чином, з діяльністю Бориса Онисимовича Тимощука. Обіймаючи з 1947 р. посаду завідувача відділом дорадянського періоду Чернівецького обласного краєзнавчого музею, він був керівником його археологічної експедиції, а з 1968 р. працював на історичному факультеті і очолював археологічну експедицію ЧДУ [1]. Людина складної долі, маючи за плечима факультет робітничо-селянської молоді Житомирського педфаку і заочне відділення історичного факультету Одеського педінституту, пройшовши воєнні перипетії і жахи фашистських концтаборів, Б. Тимошук, всупереч тиску радянської системи, не зламався, зміг піднятися від простого землекопа археологічної експедиції до науковця високого рівня, доктора історичних наук, маститого археолога, який полишив по собі цілу плеяду послідовників. Його цікавила широка наукова проблематика – від доби палео-